ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ГАЗОВОГО РИНКУ.

МІСЦЕ І РОЛЬ РОСІЇ

У вересні ц. р. європейськими та російськими експертами опубліковано низку наукових робіт щодо перспектив імпорту природного газу Європою. Відмічається вірогідність формування на європейському ринку в короткостроковій перспективі (та можливо і середньостроковій перспективі) деякого надлишку пропозиції, що призведе до загострення конкуренції постачальників природного газу на європейський ринок.

Авторитетні світові експерти газової галузі[1] вважають, що європейський газовий ринок на цей час визначають такі головні чинники:

- падіння попиту на газ через уповільнення економічного зростання у світі,
- конфлікт в Україні,
- акцент ЄС на проектах поновлюваних джерел енергії,
- поява дешевого імпортного вугілля.

Аналізуючи розвиток кон'юнктури європейського ринку, низка експертів дійшла висновку про високу вірогідність втрати ПАТ «Газпром» домінуючих позицій на ринку Європи.

Конкурентоздатність ПАТ «Газпром» є проблематичною не лише на європейському ринку, а й на внутрішньому.

«Газпром» поки не зміг реалізувати стратегію газопроводів в обхід України через перешкоди з боку європейських регуляторів. Головна ставка «Газпрому», багатомільярдний проект на Ямалі, близький до того, щоб «стати міражем». Обвал цін на нафту істотно скоротив фінансові надходження «Газпрому» і знизив можливості для маневру в умовах зростання активності з боку австралійського скрапленого природного газу (СПГ) і, в перспективі, - СПГ США. В Європі та на теренах колишнього Радянського Союзу активно пророблюються проекти диверсифікації, а російський газ трактується як небажане джерело.

Певний інтерес для України становлять прогнози обсягів експорту до Європи російського природного газу, зокрема, у двоякому контексті:

(1) Фінансові надходження від транзиту російського газу територією України.
(2) Потенціал реверсу з Європи, який, скоріше за все, збережеться принаймні у короткостроковій перспективі.

Крім того, за умов тиску на «Газпром» на європейському ринку, зростають ризики можливих тактичних ходів ПАТ «Газпром» з порушення ринку, у тому числі т. зв. **сценарію «цінового краху».**

Що стосується транзиту природного газу територією України, то реномовані експерти, включаючи еліту російських газових експертів, вважають, що повністю відмовитися від українського транзиту без будівництва нових потужностей Росія може тільки в сценарії низького попиту в Європі і низького обсягу експорту.

1. Споживання природного газу в Європі

Загальне споживання енергоносіїв Європою падає з 2006 р. (рис. 2).

Що стосується природного газу, то його споживання Європою (ЄС, Швейцарія та Туреччина) у базовому сценарії очікується лише дуже незначне (рис.1). Лідером енергозабезпечення виступають поновлювані джерела енергії.

З наведеного нижче графіка (рис. 1) випливає тенденція різкого зростання споживання поновлюваних джерел енергії, незначного зростання споживання природного газу, тоді як ядерна

[1] Наприклад, Джеймс Гендерсон і Тетяна Мітрова - Оксфордський інститут енергетичних досліджень – «Політична і комерційна динаміка російської стратегії експорту газу», вересень 2015 р.

енергетика і гідроенергетика практично залишаються на одному рівні, а споживання вугілля і нафти зменшується.

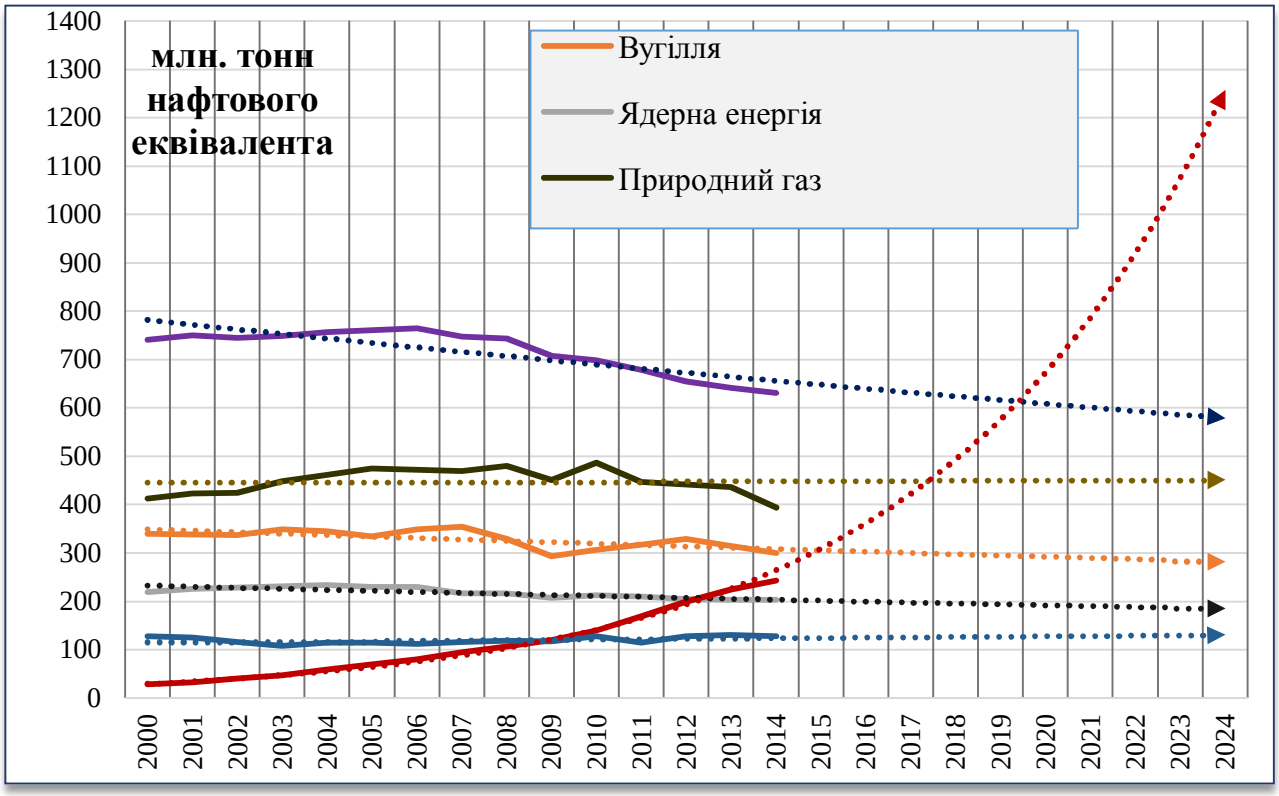

Рисунок 1 – Споживання основних енергоносіїв ЄС (включаючи Швейцарію та Туреччину) у 2000-2014 рр. та прогноз на наступні 10 років (джерело: BP World Energy2015, розрахунки НГБІ)

Сукупне споживання всіх енергоносіїв Європою (ЄС + Швейцарія + Туреччина) зменшується (рис. 2).

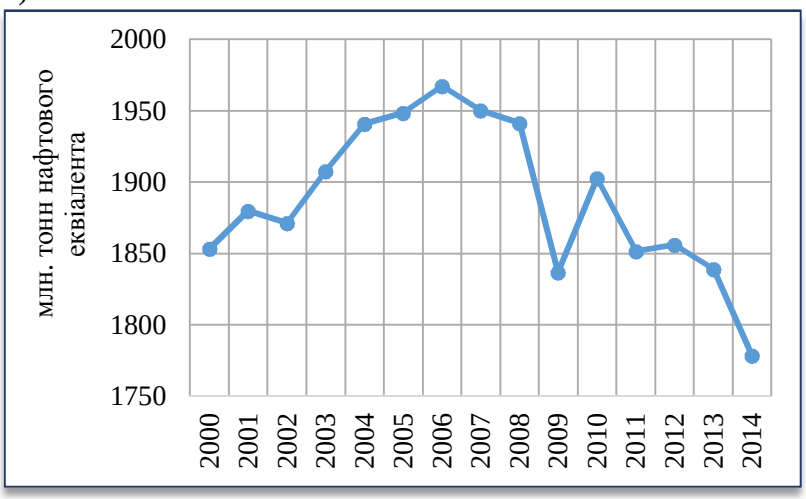

Рисунок 2 – Динаміка споживання в ЄС (включаючи Швейцарію та Туреччину) основних енергоносіїв у 2000-2014 рр.; прогноз на наступні 10 років (джерело: BP World Energy Review 2015, розрахунки НГБІ)

Доцільно також навести оцінки інших експертів. Так, Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) у новому «Середньостроковому прогнозі газового ринку» (червень 2015 р.)[2] вважає, що до 2020 р. видобуток газу в Європі (ЄС + Швейцарія + Норвегія + Туреччина) скоротиться на 25% відносно 2010 р. Поряд з падінням видобутку, матиме місце помірковане відновлення попиту. У

[2] IEA Medium-Term Gas Market Report 2015, June 2015, Paris.

результаті, потреби Європи в імпорті газу зростуть за період з 2014 р. по 2020 р. на третину. Одночасно вдвічі зросте імпорт СПГ. Таким чином, для російського газу на європейському ринку залишається вагома ніша. До 2020 р. обсяги імпорту Європою російського природного газу знаходитимуться в **інтервалі 150-160 млрд. куб. м на рік**.

Разом з тим, моделювання обсягів імпорту Європою природного газу до 2020 р., виходячи з даних щорічних енергетичних оглядів BP, показує не зростання, а деяке падіння (рисю 3).

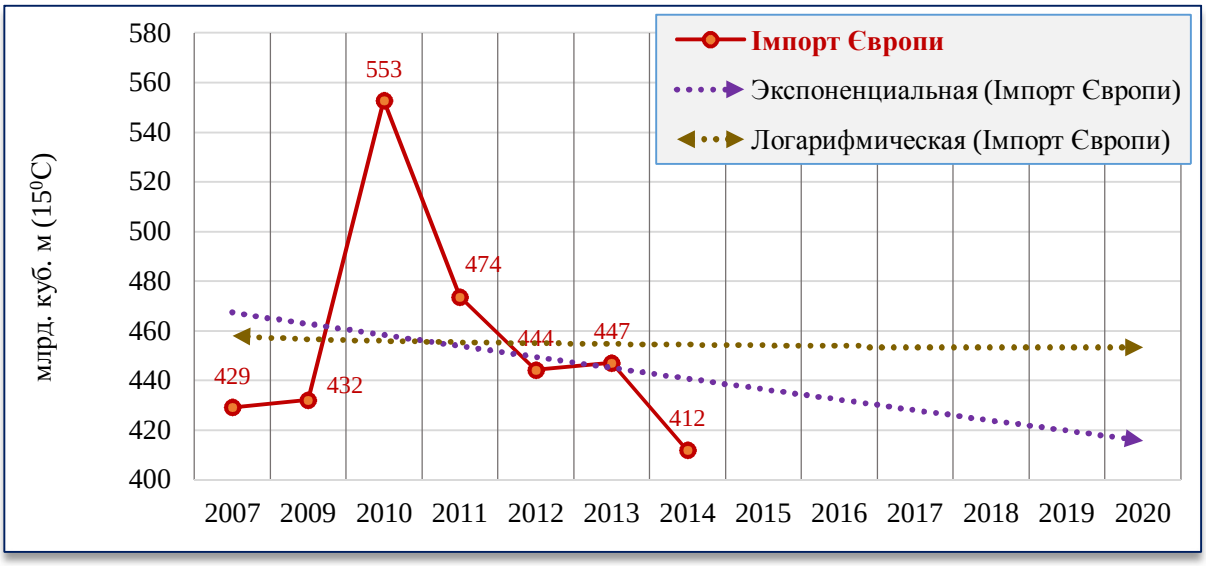

Рисунок 3 - Імпорт природного газу Європою (включаючи Швейцарію, Туреччину). Джерело: British Petroleum World Energy Reviews, розрахунки НГБІ[3]

Прогнозні тренди різними методами (рис. 3) показують або незмінність імпорту Європи протягом наступних 5 років, або його падіння.

Взагалі, теза МЕА про збільшення імпорту газу Європою у 2014-2020 рр. на третину, тобто до 550 млрд. куб. м (20^0C), викликає деякий сумнів. Якщо це так, то паралельне збільшення імпорту СПГ вдвічі, тобто на 50 млрд. куб. м/рік, яке прогнозує МЕА, залишає на європейському ринку без частки СПГ додатково 75 млрд. куб. м. Беручи до уваги те, що до 2020 р. власний видобуток в Європі (див. табл. 1 нижче) впаде на близько 12 млрд. куб. м, приріст імпорту з неросійських джерел за межами Європи оцінюється в 11 млрд. куб. м (табл. 1 нижче), частка російського газу мала б зрости на 76 млрд. куб. м (75+12-11), тобто до понад 200 млрд. куб. м на рік. Однак МЕА фіксує її на рівні максимум 160 млрд. куб. м на рік до 2020 р.

Низка європейських експертів підкреслюють, що за період 2005-2015 рр. прогнозні оцінки споживання газу в Європі до 2025 року знизилися приблизно на 250 млрд куб. м. Зниження очікуваного попиту призвело до надлишку потенційної пропозиції газу на європейському ринку і зростанню конкуренції з боку постачальників. Ще більш ситуацію загострює очікувана поява на ринку Європи американського СПГ та перспективи близькосхідного СПГ.

2. Імпорт природного газу Європою

За останні 10 років власний видобуток газу в Європі істотно знизився. Але в перспективі такого сильного падіння, як в 2005-2015 рр. (понад 100 млрд. куб. м за цей період), не очікується. У наступне десятиліття скорочення видобутку в регіоні прогнозується в три рази менше, тобто на рівні 30 млрд. куб. м.

Взаємна залежність по газу між РФ і Європою у передбачуваній перспективі може зберегтися. Однак Європа убезпечить себе від причетних ризиків за рахунок послідовної диверсифікації.

[3] щодо СПГ джерело надає у деякі роки дані по країнах ЄС плюс графа «інша Європа і Євразія», тому точність даних у застосуванні до Європи становить для останніх років ±2 млрд. куб. м

Найважливішим джерелом диверсифікаційного газу для Європи розцінюється **Азербайджан**. Нині експорт природного газу країни складає 6 млрд. куб. м на рік. До 2020 р. він зросте до **23 млрд. куб. м**. Однак останні публікації Гульміри Рязевої[4] та інших азербайджанських експертів свідчать про те, що подальше зростання обсягу видобування газу в Азербайджані буде повільним. **У 2030 р. може бути досягнуто 27 млрд. куб. м.**

Основними диверсифікаційними постачальниками Європи у Північній Африці виступають Алжир, Лівія і Єгипет, сумарні запаси газу яких становлять 7,8 трильйонів куб. м.

Алжир досягнув рівня 86 млрд. куб. м/рік у 2008 р. та залишається на цьому рівні, незважаючи на заяви про плани досягнути 100 млрд. куб. м.

Єгипет, незважаючи на відкриття *Eni Spa* нового величезного родовища, у передбачуваному майбутньому не стане експортером газу, а його потужності СПГ залишаться незадіяними (якщо тільки їх не використає Ізраїль).

Лівія в останні роки експортує трубопровідний газ лише на рівні 50% її газопровідної потужності (11 млрд. куб. м на рік). Після завершення внутрішніх конфліктів Лівія буде здатною експортувати до 15 млрд. куб. м на рік. Країна має і відповідний потенціал видобування, і транспортування.

У Східному Середземномор'ї **Кіпр** показує слабкі результати буріння. У найближчі роки не слід очікувати експорт газу з Кіпру.

Ізраїль має реальний потенціал. Однак початково ринками збуту Ізраїлю будуть країни регіону, а не Європа.

Іран і Ірак не розглядаються до 2020 року як джерела забезпечення європейського ринку.

Іран, як виглядає нині, сконцентрується на ринках сусідніх близькосхідних держав та Південно-Східної Азії. А експорт Іраку залежить від закінчення внутрішніх конфліктів.

Таблиця 1 - Прогнозні оцінки споживання природного газу в Європі, потенційні потреби в імпорті до 2030 р. та джерела його забезпечення (джерело: Анук Оноре, Джонатан Стерн та співавтори[5]).

млрд. куб. м[6]

Чинник/рік	2015	2020	2030
Споживання Європи	**522**	**540**	**594**
Власне виробництво			
Традиційний газ	237	225	151
Сланцевий		1	20
Оцінка імпорту Європою природного газу	**285**	**313**	**423**
Неросійські джерела імпорту трубопровідного газу			
Алжир	28	20	22
Лівія	8	10	15
Єгипет	0	0	0
Азербайджан	6	23	27
Ізраїль	0	0	10
Північний Ірак			10
Ніша для російського газу та СПГ	**243**	**260**	**339**

З даних таблиці 1 випливає переконаність європейських експертів у тому, що основним конкурентом російського газу в Європі буде СПГ. Частка «Газпрому» на європейському ринку залежитиме від того, як Росія і постачальники СПГ (США, Австралія, Близький Схід) поділять між собою вказану нішу, обсяг якої у 2030 р. оцінюється у 339 млрд. куб. м.

[4] Gulmira Ryazeva, Research Fellow from the Center for Strategic Studies at the President of Republic of Azerbaijan. The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspective

[5] Anouk Honoré, Dynamics of a Liberalised European Gas Market

[6] Джерело не уточнює, які кубічні метри маються на увазі. Виходячи з величин наведених значень, скоріше за все, йдеться про нормальні кубічні метри (0^0C)

Разом з тим, низка авторитетних європейських експертів надають оцінки, які дещо відрізняються від наведених у таблиці 1. Так, доповідь Седігаз від лютого 2015 р.[7] містить наступні прогнози основних складових газового балансу Європи (табл. 2).

Таблиця 2 – Обсяги споживання та видобутку в Європі в 2013 р. та прогноз до 2035 року (джерело: Седігаз, 2015 р.)

млрд. куб. м (крім графи відносних змін)

	2013	2020	2035	Річні зміни 2013-2035
Споживання				
Європа	512	532	585	0,6%
У тому числі:				
Туреччина	*44*	*58*	*79*	*2,7%*
Німеччина	*93*	*91*	*95*	*0,1%*
Великобританія	*74*	*78*	*80*	*0,4%*
Видобування				
Європа	272	235	170	-2,1%
У тому числі:				
Норвегія	*109*	*120*	*95*	*-0,6%*
Великобританія	*34*	*24*	*25*	*-1,4%*
Нідерланди	*84*	*64*	*25*	*-5,4%*

Користуючись наведеними даними (табл.2), можна розрахувати показники для років, які фігурують в публікаціях А. Оноре та Дж. Стерна (табл. 1). Припускаючи, що Седігаз надає дані в стандартних куб. м (0^0C), розраховані показники було приведено до російського стандарту 20^0C.

Таблиця 3 - Обсяги споживання та видобутку в Європі в 2015-2035 рр. (джерело: Седігаз, 2015 р., розрахунки – НГБІ)

млрд. куб. м

Чинник/рік	**2015**	**2020**	**2030**
Споживання Європи	527	541	576
Власне виробництво	265	239	191

Порівнюючи дані таблиць 1 і 3, можна зробити висновок про те, що, виходячи з даних Седігаз, темпи зменшення видобутку природного газу Європою є помітно нижчими, ніж у фахівців Оксфордського інституту енергетичних досліджень, а зростання європейського споживання повільніше, ніж оцінки А. Оноре та Дж. Стерна. У тому числі, Седігаз відмічає, що Норвегія збільшуватиме видобуток до 2020 р, а Великобританія збільшить видобуток за період 2020-2035 рр., хоч і незначно. В результаті, ніша для сукупності російського газу та СПГ у 2030 р., обчислена за версією Седігаз, **буде меншою на 40 млрд. куб. м**, ніж у А. Оноре та Дж. Стерна. При цьому, оцінки деяких інших газових експертів ще більше звужують згадану нішу.

Сценарний аналіз перспектив розвитку європейського газового ринку показує, що при високому попиті в Європі та у світі кожен постачальник знайде прийнятну для себе нішу, але в разі низького попиту неминучі цінові війни.

Як відзначалося, основним конкурентом Росії на європейському газовому ринку виступає СПГ, переважно американський.

Порівняльний аналіз витрат (див. нижче розділ 4) показує, що російський газ є конкурентоспроможним на більшій частині європейського ринку в порівнянні з американським СПГ.

У боротьбі за завоювання ніші в перші роки можна чекати поставок з Північної Америки **за цінами нижче беззбитковості** (з урахуванням нормального прибутку), що може призвести до **цінових війн в діапазоні 230-300 дол./тис. куб. м**.

У разі низького попиту в Азії, на Європу переключиться **близькосхідний СПГ,** і з ним вже доведеться конкурувати в **ще більш низьких цінових діапазонах**. Спроби витиснути

[7] Cedigaz - Medium and Long Term Natural Gas Report, Feb 2015

близькосхідних постачальників за рахунок цінового демпінгу недоцільні та привезли б до істотного падіння виручки при слабо мінливих обсягах експорту.

3. Конкурентоспроможність «Газпрому» (по матеріалах Дж. Гендерсона і Т. Мітрової)

Низка факторів конкурентоспроможності та політичних чинників поставили Росію та її головну газову компанію «Газпром» у складне становище на всіх західних ринках на тлі величезних капіталовкладень у розробку головного російського родовища на Ямалі.

Повна собівартість розроблення родовищ на півострові Ямал є високою та веде до беззбиткової вартості $7-10/млн. БТО, або 250-360 дол. США/ткм (20^{0}С).

Однак, короткострокова маргінальна вартість поставок російського газу є значно нижчою та становить близько $4/млн. БТО завдяки низьким витратам апстріму та девальвації рубля.

На такому рівні російський газ здатен конкурувати навіть з європейським імпортом американського СПГ, при його ціні на Henry Hub $3/млн. БТО (108 дол. США/ткм).

Довідково. За даними *World Gas Intelligence*, середня ціна газу на Генрі Хаб за 8 місяців 2015 р. Становила 100 дол. США/ткм (20^{0}С). Середня ціна серпня була 99 дол. США.

4. Перспективи російського природного газу на російському ринку

У 2015 р. експорт «Газпрому» у дальнє зарубіжжя оцінюється в 158 млрд. куб. м.

Утім, чистий «митний» експорт значно менше, значна його частка припадає на свопи та перепродажі газу всередині Євросоюзу через створені в Європі дочірні компанії «Газпрому». Очевидно, цю частку буде розширено після нещодавнього закриття трансакції з придбання «Газпромом» повного контролю над Wingas та ще двома німецькими компаніями.

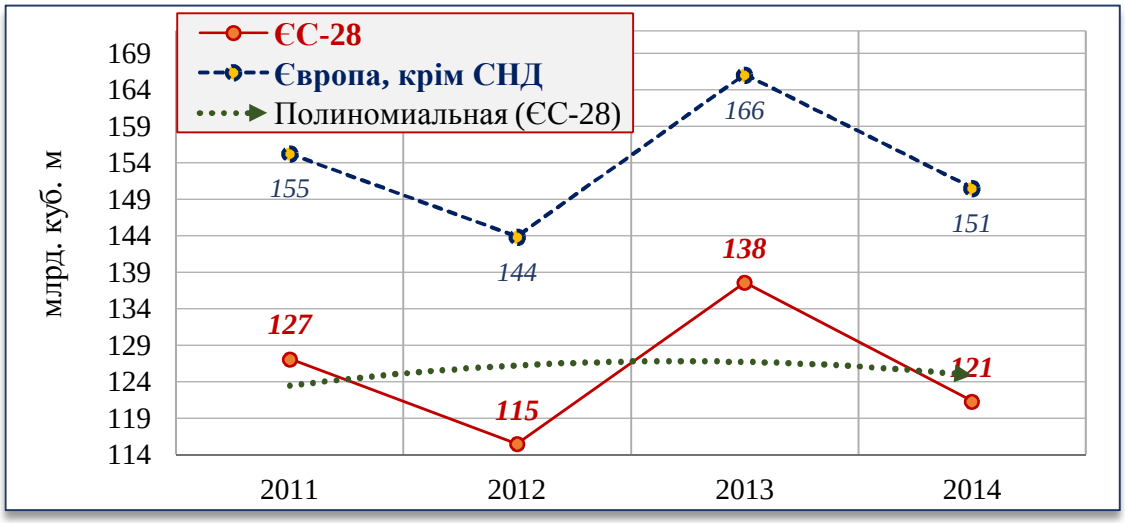

Рисунок 4 – Експорт «Газпрому» до ЄС-28 та Європи (без СНД) у 2011-2014 рр. (джерело: звіти ВАТ «Газпром» за 2011-2014 рр.)

Водночас падає і експорт «Газпрому» до країн колишнього СРСР внаслідок стратегії високих цін «Газпрому» для частини країн та у результаті впливу політичної ситуації в Україні.

Всередині Росії «Газпром» попав під зростаючий тиск конкуренції, внаслідок чого обсяги продажів також різко впали.

Сумарний вплив перелічених ринкових чинників сформував у «Газпрома» **надлишок здатності постачання в 100 млрд. куб. м/рік**.

Згадані комерційні та економічні фактори діють у комплексі з політичними проблемами. Чимало країн Європи та колишнього СРСР прагнуть позбавитися залежності від російського газу шляхом диверсифікації імпорту, розглядають російський газ як фактор ризику і політичного тиску.

«Газпром» мав би створити альтернативні варіанти реалізації газу. Однак, замість цього, Кремль прагне показати, що Росія не буде покладатися на експорт до країн, які запровадили санкції. Більш того, комплекс економічних і політичних факторів стосовно Росії призвів до **певного рівня**

імпровізації в діях її керівництва, внаслідок чого європейським чинникам часто важко зрозуміти логіку окремих заходів[8].

Російське керівництво офіційно заявляє про цільову частку європейського ринку в 2030 р. на рівні **30% попиту Європи,** однак фактично **може прагнути до частки 60%.**

Певний інтерес у зазначеному контексті становить прогноз Дж. Гендерсона та Т. Мітрової, які посилаються на дані ПАТ «Газпром» та консультативної фірми *Nexant Energy* (табл. 2). Зазначеними авторами проведено аналіз утримання «Газпромом» частки в Європі на рівні 2014 р., коли на Росію припадало забезпечення 30% споживання Європи та 60% імпорту природного газу[9].

Як згадувалося вище, в ЄС до 2030 р. прогнозується незначне річне зростання імпорту природного газу. Тому, «Газпром» розраховує, що обсяги його експорту до Європи за період з 2015 р. по 2030 р. зростуть на 20 млрд. куб. м/рік. Тобто, до близько 180 млрд. куб. м.

Решта, очевидно, прийдеться на СПГ. На даний момент потужність регазифікації в Європі становить 200 млрд. куб. м/рік, що дозволяє обробити зазначену «решту» (153 млрд. куб. м СПГ у 2030 році) без введення нових потужностей регазифікації.

Вірогідний альтернативний сценарій для російського експорту до Європи, коли «Газпром» збереже 60% імпорту газу, тобто рівень 2014 р., наблизить європейський імпорт газу з РФ у 2020 р. впритул до 190 млрд. куб. м, в 2030 р. перевищить 250 млрд. куб. м.

Очевидним наслідком буде скорочення імпорту СПГ у відповідний період часу. Частка СПГ скоротиться до мінімуму (крім Північної Африки та Східного Середземномор'я). При цьому, в Європі буде задіяно менше половини регазифікаційних потужностей.

Іншим очевидним наслідком стане збільшення частки «Газпрому» в споживанні (попиті) Європи з 30% до 43% у 2030 р. З точки зору політичних реалій це вряд чи можливо. Однак якщо «Газпром» запропонує значно нижчі ціни, політичні перепони можуть не встояти.

Таблиця 2 – Сценарії 30% та 60% забезпечення Європи газом за рахунок імпорту з РФ (джерела даних: Дж. Гендерсон, Т. Мітрова, ПАТ «Газпром»; обробка даних – НГБІ)

млрд. куб. м

Чинник/Рік	2015	2020	2030
Попит Європи	522	540	594
Потреба Європи в імпорті			
Ніша для РФ і СПГ	243	260	339
У тому числі			
СПГ із Північної Африки	16	21	47
СПГ із Східного Середземномор'я	0	6	8
Сценарій 1. Російський газ покриває 30% попиту Європи			
Росія- 30% попиту Європи	157	162	178
Очікуваний СПГ інших країн	71	71	106
Очікуваний сумарний СПГ	87	98	161
Очікуваний % імпорту з Росії	55%	52%	42%
Сценарій 2. Російський газ покриває 60% попиту Європи			
Росія- 60% попиту Європи	171	188	254
Очікуваний СПГ інших країн	56	45	30
Очікуваний сумарний СПГ	72	72	85
Очікуваний % попиту для Росії	33%	35%	43%

Слід підкреслити, що амбіції керівництва Росії щодо постачання газу до Європи базуються на впевненості у залежності Європи від нинішніх чинних довгострокових контрактів. Їхня сумарна річна контрактна кількість в Європі у 2015 році становить 190 млрд. куб. м. У 2020 р. зменшиться до 174 млрд. куб. м.

[8] Наприклад, це декілька разів констатується у згаданій вище доповіді Оксфордського центру «Політична і комерційна динаміка російської стратегії експорту газу»

[9] Тут і далі до кінця таблиці 2 подається інформація згаданих авторів, яка може відрізнятися від наявних у НГБІ даних.

Внаслідок внесення чисельних змін до чинних контрактів «Газпрому» в Європі, рівень «бери або плати» скоротився в середньому до 70%. Однак це відповідатиме солідному зобов'язуючому мінімальному рівню імпорту російського природного газу Євросоюзом: 133 млрд. куб м в 2015 р. та 122 млрд. куб. м – в 2030 р.

5. Можливі стратегічні ходи «Газпрому» в Європі

Найімовірніше, Європа продовжуватиме купляти значні кількості російського газу впродовж наступних десятиліть, беручи до уваги як фактор наявності чинних довгострокових контрактів, так і відсутність реальних альтернативних газопроводів.

Росія, зі свого боку, неминуче намагатиметься зберегти Європу як основного споживача, щоб забезпечити Кремлю і «Газпрому» доходи у період низьких цін на нафту та погіршення економіки.

Єдиним фактором, що може порушити згаданий баланс інтересів, виступає потенційний імпорт Європою СПГ. Стрибок вироблення СПГ в Австралії та США може призвести до надлишку пропозиції газу на світовому ринку, внаслідок чого постачальники будуть вимушені знизити ціни до мінімальної маржі, щоб витримати конкуренцію за покупця. Мінімальні ціни зроблять їх конкурентоспроможними у змаганнях з «Газпромом».

Згаданий виклик, у комбінації з проблемними перспективами попиту на газ в Європі, може поставити «Газпром» у складне положення при виборі оптимальної маркетингової стратегії.

«Газпром» показав здатність реагувати на конкурентний тиск, знизивши свої ціни та пом'якшивши контрактні умови. Ціна «Газпрому» у І півріччі 2015 р. була лише дещо вище спотової на NBP.

Однак частина цих ринкових пристосувань «Газпрому» була нав'язана арбітражними рішеннями. **А головне те, що стратегія «Газпрому» до тих пір була скоріше реагуванням на ситуацію, ніж проактивною**.

Щоб вистояти у конкурентній боротьбі, «Газпром» має здійснити фундаментальні кроки з переходу на дійсно орієнтовані на ринок підходи, які дозволили б йому реагувати більш швидко на виклики ринку, а краще з випередженням.

Згідно з інформацією Т. Мітрової, заввідділом ІНЕД РАН, керівництво «Газпрому» заявляло про намір наближення до хабового ціноутворення у Північно-Західній Європі. Очевидно малося на увазі перехід до часткової прив'язки контрактних цін до спотової кон'юнктури. Однак європейські експерти вважають, що реально практично нічого не зроблено.

Замість цього, мали місце хитання на 180 градусів: від скасування українського транзиту до оголошення «Турецького потоку», потім до розширення «Норд-стрім», потім - знову повернення до українського транзиту (останнє - за особистою вказівкою В. Путіна).

Росія офіційно заявляє про цільову частку європейського ринку в 2030 р. на рівні **лише 30% попиту Європи**. Одначе, попри формальні заяви російських керівників, газопровідні проекти Росії в Європі свідчать про їхні більш високі амбіції після 2020 р.

Очевидно, Кремль і «Газпром» внутрішньо переконані в тому, що Європа потребуватиме більше російського газу, та намагаються утримати ціновий статус кво якомога довше. Так, від представників «Газпрому» регулярно звучать заяви на підтримку довгострокових контрактів з нафтовою прив'язкою.

Європа намагається розробити потужну стратегію з протидії залежності від російського газу, примушуючи «Газпром» більш активно конкурувати та припинити діяльність з даунстріму.

Спочатку здавалося, що «Газпром» **все більше орієнтувався на продаж газу на кордонах Європи**. Так, він первісно запропонував реалізацію газу на хабах на турецькому кордоні та в Санкт-Петербургу.

Однак нещодавно відбувся розворот на 180 градусів. Закрито трансакцію із свопу активів BASF/Wingas, що свідчить про те, що стратегія «Газпрому» є дуже мінливою. А насправді має місце розіграш **гамбітів у переговорному процесі, який триватиме протягом наступних 4 років, поки у 2019 р. не закінчиться чинність транзитного контракту з Україною**[10].

[10] opening gambits in a negotiating process which will continue for the next four years, until the Ukraine transit contract expires in 2019

Цей переговорний процес триватиме протягом часу, коли зростаючий надлишок пропозиції СПГ на світовому газовому ринку призведе до перетворення його на ринок покупців, ще більше підсилюючи позиціє ЄС.

«Газпром» засвідчив, що, віддаючи перевагу статус кво, він все ж таки водночас готовий реагувати на зміни та конкуренцію.

Виникає велике запитання, **чи готує «Газпром» стратегію із створення періоду низьких цін в Європі, щоб не допустити нових потенційних постачальників**.

Експерти вважають, що такий **сценарій «краху ринку»** може створити у короткостроковій перспективі надвисокий ризик для Кремля і «Газпрому».

Однак, беручи до уваги непослідовність газової політики РФ в останні часи, коли пріоритет надається вимогам моменту**, російська стратегія волатильних цін виглядає реальною.** Опосередковано про це свідчать останні кроки «Газпрому» з розширення присутності в Євросоюзі та отримання контроля за певними ринками.

Протягом 2015 р. надійну інформацію щодо вектору російської експортної газової політики буде одержано після завершення переговорів Генерального директорату конкуренції Єврокомісії відповідно до його *Заяви про заперечення*[11], а також після завершення чинності європейських довгострокових контрактів «Газпрому».

Найбільш цікавими у цьому контексті виглядають маленькі, але політично чутливі контракти Литви і Естонії, які закінчуються цього року. Позиція цих країн щодо переходу на спотове ціноутворення виглядає сильною завдяки їхнім терміналам СПГ. Реакція «Газпрому» буде важливою для Польщі та Хорватії, які також реалізують проекти СПГ.

Подальші кроки «Газпрому» до ринкової стратегії залежатимуть від:

1) надходження американського СПГ до Європи наприкінці 2015 р.,
2) результатів переговорів щодо змін клімату в Парижі у грудні 2015 р.,
3) переукладення до 2020 року контрактів MOL, OMV та ENI,
4) **рішення щодо транзиту газу територією України після 2019** р.,
5) остаточних рішень щодо «Турецького потоку» та другої черги «Норд-стрім»,
6) цін на нафту,

та, що **найважливіше**,

7) від прогресу у вирішенні конфлікту в Україні, що могло б надати надзвичайно потужний імпульс комерційним переговорам Європи з «Газпромом».

6. Китай

Орієнтація на Азію обговорюється в Росії з 1990-х рр.

У 2004 р. почалися конкретні переговори з КНР. Однак поштовх китайському вектору надали санкції Європи щодо РФ. У травні 2014 р. було підписано угоду «Газпрому» із CNPC щодо поставок газу із Східного Сибіру до Північно-Східного Китаю. Наступна угода передбачала поставки із Західного Сибіру через Алтай на Північний Захід КНР. Однак ціну досі не узгоджено.

Втім, стосовно зазначених угод, ініційованих політичними факторами, залишається низка комерційних ризиків, які можуть призвести до того, що **одна або навіть обидві угоди не будуть реалізовані.**

Низка фахівців, у тому числі китайських[12], вважає, що стратегія Росії замінити Європу на Китай приречена на провал. Російські прогнози споживання газу Китаєм завищені, Китай «посадив Росію на фінансову голку», веде себе незалежно.

Прогнозний баланс газу Китаю наразі є дуже неясним. Попит сповільнюється, прогноз на 2020 р. різко зменшено. Водночас перспектива власного видобування залишається також невизначеною, насамперед через неясність із сланцевим газом.

Держплан Китаю припускає, що до 2020 р. споживання газу в країні перевищить 360 млрд. куб. м. Але китайська нафтогазова компанія CNPC очікує попит в оптимістичному сценарії - 334 млрд. куб. м, а у песимістичному - до 269 млрд. куб. м. CNPC вважає, що до 2020 р. Китай буде імпортувати щорічно 75-80 млрд. куб. м трубопровідного газу. На цей час весь трубопровідний газ КНР імпортує з Туркменії і М'янми.

[11] DG COMP's Statement of Objections

[12] Наприклад, доповідь заступника генерального директора CNPC Ван Чженя на вересневій 2015 р. конференції «Нафта і газ Сахаліна 2015»

Поставки газопроводом «Сила Сибіру» будуть відносно невеликі. За 30-річним контрактом «Газпром» експортуватиме до КНР 38 млрд. куб. м газу на рік.

До 2030 р. Китай планує власне видобування в обсязі 270-346 млрд. куб. м (залежно від стану розробки родовищ сланцевого газу). Імпорт трубопровідного газу оцінюється у 120-130 млрд. куб. м плюс 70-80 млрд. куб. м СПГ (у т. ч. з Росії).

Навіть за умов, що інші країни - експортери газу не будуть нарощувати поставки трубопровідного газу до Китаю, на «Газпром» припаде не більше 40-55 млрд. куб. м в рік.

Якщо ж в Китаї відбудеться сланцева революція, то з'явиться надлишок пропозиції газу на китайському ринку, який може досягти 100 млрд. куб. м.

Але навіть якщо такий прорив і не відбудеться, дефіциту газу в КНР не очікується.

До невизначеності додається той факт, що **Росія віддає перевагу «алтайському маршруту», незважаючи на формальні заяви, що пріоритетом є «Сила Сибіру»**. Більш того, Кремль і «Газпром» продовжують пошук альтернативних рішень, які б максимально забезпечили політичні та економічні інтереси РФ на тлі значного тиску на неї на глобальних ринках. Так, у вересні 2015 р. почалася проробка **третього газопроводу до КНР**, з Далекого Сходу РФ, що віддзеркалює наявність у російського керівництва настроїв відчаю або бажання мати новий «козир на столі переговорів».

При цьому, переговорна позиція КНР є дуже сильною, оскільки країна має повномасштабні альтернативи імпорту із Центральної Азії та надлишок пропозиції СПГ на світовому ринку. Існує високий ризик того, що КНР вирішить змінити умови поставок з Росії, особливо, якщо «Газпром» не виконає зобов'язань щодо пріоритетного для КНР маршруту із Східного Сибіру та сильніше натисне на алтайський варіант.

Цінові переговорні важелі Росії та високі об'єми, які вона здатна поставити, компенсуються потребою у китайському фінансуванні та особливостями характеру геополітичного партнерства.

У результаті, Кремль не буде занадто покладатися на китайський вектор поставок газу.

Висновки

1. Європейський газовий ринок у даний час визначають падіння попиту на газ через уповільнення економічного зростання, конфлікт в Україні, акцент ЄС на поновлюваних джерелах енергії, поява в Європі дешевого імпортного вугілля.
2. Подальші перспективи «Газпрому» на європейському залежатимуть від низки факторів, найважливішим з яких європейці вважають **прогрес у вирішенні конфлікту в Україні**. У разі такого прогресу та суттєвого зниження цін «Газпромом», Європа могла б поступитися політичними претензіями до Росії.
3. Основним конкурентом «Газпрому» на європейському ринку виступає СПГ. У боротьбі за завоювання ніші в перші роки можна чекати поставок з Північної Америки **за цінами нижче беззбитковості**, що може призвести до **цінових війн в діапазоні 230-300 дол./тис. куб.** м. У разі низького попиту в Азії, на Європу переключиться **близькосхідний СПГ**. З ним доведеться конкурувати в **ще більш низьких цінових діапазонах**.
4. Загрози поставкам Європі, які Росія мусувала за рахунок китайського напрямку, виглядають не реальними. Поворот до Азії може забезпечити для російського експорту газу деяку диверсифікацію в довгостроковій перспективі, але вряд чи здатен відіграти роль політики страхування ризиків.
5. Основна невизначеність виникає щодо **короткострокової перспективи** стратегії на європейському та азіатському ринках, ураховуючи імпровізований характер останніх рішень Кремля і «Газпрому». Дії Росії характеризуються останнім часом обранням її керівництвом пріоритетом кон'юнктури моменту всупереч довгостроковим інтересам. Існує ризик російської тактики «цінового краху» на європейському ринку.
6. Раптова зміна експортної стратегії «Газпрому» мало вірогідна. Однак вбачається поступовий перехід до більш орієнтованої на ринок стратегії, яка диктується торговельними чинниками[13]. Вірогідним сценарієм виглядає перемога логіки комерційного результату. МЕА запевняє, що до 2020 р. імпорт Європою російського природного газу знаходитиметься в інтервалі 150-160 млрд. куб. м на рік. Водночас

[13]more market-oriented, hub-based, trading-driven strategy

експерти Оксфордського центру та їхні партнери з російських наукових центрів прогнозують експорт «Газпрому» до Європи у середині 2020-х рр. понад 200 млрд. куб. м, а у 2030 р., а разом з незалежними російськими виробниками СПГ, - 350 млрд. куб. м/рік, що, на нашу думку, може бути проблематично.

7. Експорт СПГ стане каталізатором трансформації російської газової галузі. На фоні виходу в експортери СПГ таких компаній як «Новатек», «Газпром» або адаптує нову стратегію, або втратить роль домінуючої російської газової компанії.

ТОВ «Нафтогазбудінформатика» **08.10.2014**